

הוריהם האהובים וציווה לשלחם לאיי הלטאות, נענש בידי ה' כאשר בנו יחידו דון אלונסו, נפל בעת שדהר על סוס בסנטרם [Santarem] והסוס גרר אותו ומת בדרך נוראה, ונותר האב שכול. ואחר כך הוא מת בחצי ימיו, לא בלי חשד להרעלה, וניתנה המלוכה בידי גיסו דון מנואל, ששנאו לא מעט. ומספרים שבשעת פטירתו, ברגעיו האחרונים, היה צועק: 'הסירו מלפני ילדים אלה'. והמלך דון מנואל ובנו דון ג'ואו השלישי, אשר רדפו אותנו כפי שסיפרנו לעיל, נענשו בידי ה' כאשר בדור הרביעי של צאצאיהם הגיעו לאפריקה כמעט כל האצילים של פורטוגל ובראשם מלכם דון סבסטיאן, ושם נכחדו ונעשו שבוים באותו מקום עצמו שסביהם הגלו אליו את היהודים הנרדפים בלי צדק ובאכזריות רבה. שם נגדעה קרנה של פורטוגל, והנותרים הובאו לפאס ונמכרו שם על-ידי כרוז בכירות שבהן גרו היהודים, יורשיהם של אותם נרדפים תמימים, כי ה' ביקש להראות להם את נקמתו.²⁶⁶ סיפר לי החכם דוד פיון²⁶⁷ תושב אלקצר אלכביר ותלמיד הרב יהודה אבוהב הנזכר לעיל, שלא היתה לאותם אצילים נחמה גדולה יותר מאשר להימכר לעבדים ליהודים, לפי שהכירו שרחמנים הם מטבעם. ישתבח לעד ה' אלוהי ישראל, שלא נטש את עמו ולא יטשם לעולם.

פרק כח

*בו ימשיך לדון בסדר חכמינו עד לימינו, דהיינו שנת
ה'שפ"ה לבריאת העולם*

בפרק הקודם עצרנו בר' יעקב בירב, תלמידו של הרב אבוהב, בדור האחד-עשר של הרבנים, ואמרנו, שבארץ הקודש, בעיר צפת, נוסדה ישיבה מצוינת שהעמידה אנשים מלומדים מאוד. עתה נותר לנו לומר שמעל כל תלמידי ר' יעקב בירב פרח המעולה שבהם רבנו יוסף קארו, אשר ישב על מקומו והיה ראש לשיבה ומורה הוראה לכל בני עמנו. הוא חיבר חיבורים חשובים, והמיוחד שבהם 'בית יוסף', הפירוש ל'ארבעה טורים' לרבנו יעקב, חיבור שכבר החל בו הרב אבוהב, כפי שהזכרנו לעיל.²⁶⁸ הוא פירש גם את 'יד החזקה' של רבנו משה בן מימון, וחיבר את הספר המכונה 'שולחן ערוך', שהוא תמצית או קיצור של החיבור הנודע 'בית יוסף'.

266 על נקמת השם כנקמת עמו ראה דברינו לעיל במבוא וכן שם, הערה 77.

267 לא ידועים לנו פרטים על חייו ופועלו.

268 ראה לעיל, הערה 203.

הוא חיבר ספר על כל הכללים שבתלמוד כדי להבינו, והנהיג אותנו תמיד בתבונה רבה, בקפדנות ובאהבה, והיה אהוב על הכול כמו אב לכולם. חיבוריו מורים על חכמתו הרבה, ועל חייו ללא חטא מספרים גדולות ונפלאות. ראיתי כתבי־יד שבהם אזהרות רבות וגילויים שחכמתם עליונה, ואשר אומרים כי נתגלו לו ממקור עליון.²⁶⁹ כימיו חי בצפת המקובל האלוהי יצחק אשכנזי,²⁷⁰ שאומרים עליו דברים מופלאים.

בסלוניקי הנהיג באותה עת החכם המעולה שמואל די מדינה,²⁷¹ שהותיר לנו תשובות חשובות מאוד, ולפני כמה שנים הביא לדפוס במנטובה נכדו המלומד מאוד שמעיה די מדינה ספר של כמה מדרשותיו שקראו 'ספר בן שמואל'. אני מציב את האנשים האלה וחכמים נודעים אחרים בתקופה זו, מחברי ספרים מהוללים (שכדי למנוע אריכות איני מזכירם), בדור השנים־עשר של הרבנים. רבנו יוסף קארו הלך לחיי עולם בשנת ה'של"ה והותיר אחריו תלמידים מצוינים שהנהיגו בארץ הקודש אחריו, וביניהם החכם השלם האדון חייא הרופא, המעולה יום טוב שלום, האדון יעקב אבולעפיה, האדון טוביה הלוי, שחיבר את הספר 'חן טוב' על החומש, האדון משה אלשיך, שכתב בדרך מופלאה על כל התנ"ך, ועוד חכמים נודעים.²⁷² באיטליה פעל באותם הזמנים האדון עמנואל די פאנו, הראוי לתהילת עולם על חכמתו הרבה ועל חיי המופת שלו.²⁷³ ראיתי והכרתיו ברג'יו, מכונס עם בניו וקרוביו בביתו ועמהם תלמידים רבים מאיטליה ומגרמניה שהיו באים ללמוד את חכמתו, והוא היה מלמד את כולם בחסד רב ובאהבה. נוכחותו המכובדה, הליכותיו

269 כוונתו לספר 'מגיד ישרים', הוא היומן הקבלי ובו סודות וסתרי תורה שקיבל ר' יוסף קארו מ'מגידו', היא המשנה. עיין: צ' ורבלובסקי, ר' יוסף קארו: בעל הלכה ומקובל, תרגם י' צורן, ירושלים תשנ"ו.

270 הוא האר"י הקדוש, הבולט והמפורסם בין מקובלי צפת במחצית השנייה של המאה הט"ז. ראה: מ' בניהו, ספר תולדות האר"י, ירושלים תשכ"ז.

271 ר' שמואל בן משה די מדינה (מהרשד"ם; 1506-1589) ראש הישיבה בסלוניקי, מגדולי מורי ההלכה במזרח בדורו. תשובותיו מעידות על גישתו המקורית ועל כך שהכיר את הבעיות הכלכליות והחברתיות בימיו. ראה: ל' בורנשטיין, 'מפתח לשו"ת ר' שמואל די מדינה', אוניברסיטת בר־אילן, תשל"ט.

272 על חכמי סלוניקי בתקופה זו ראה: בורנשטיין (שם), עמ' כג ואילך; י' הקר, 'מגורשי ספרד וצאצאיהם באימפריה העות'מאנית במאה הט"ז (שאלוניקי, קושטא ואגפיהן)', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשכ"ז.

273 הכוונה לר' מנחם עזריה די פאנו (1548-1620) חכם מקובל ומנהיג באיטליה, מתלמידי ר' משה קורדובירו ור' ישראל סרוג וממשיך שיטותיהם בקבלה. ראה: מ' בניהו, 'רבי עזרא מפאנו, חכם מקובל ומנהיג', ש' ישראלי ואחרים (עורכים), ספר יובל להגאון ר' יוסף דוב סלוביציץ, ירושלים תשמ"ד, עמ' תשפ"ו-תהנ"ה; ר' בונפיל, 'ידיעות חדשות לתולדות חייו של רמ"ע מפאנו ותקופתו', ע' אטקס ר' שלמון (עורכים), פרקים בתולדות החברה היהודית מוקדשים לפרופ' יעקב כ"ץ, ירושלים תש"ם, עמ' צח-קלח.

המעולות ודרשותיו המשכילות משכו את כולם לאהבו ולכבדו בלבביות. הוא כתב והביא לדפוס חיבורים רבים בקבלה, שבה היה בקי, והרכה תשובות וספרים מהוללים אחרים. לפני שנים אחדות הוא הלך לחיי עולם בעיר מנטובה. ובאותו הזמן אסף ה' אל חיקו בארץ הקודש גם את החכם חייא הרופא. בדור זה ובדורות שחלפו חיו אנשים מפורסמים רבים שאיני מזכירם כדי למנוע אריכות; חיבוריהם וסגולותיהם השלמות עושים אותם בני אלמוות, ולתהילתם הראויה יפה קולמוס מעולה משלי. את תלמידי רבנו יוסף קארו אנו קובעים בדור השלושה-עשר של הרבנים, ודורנו שלנו הוא הדור הארבעה-עשר, שבו פורחים בצפת חכמים מעולים, ובהם האדון ר' אברהם די בוטון, האדון אברהם שלום, שבכתביו ובסגולותיו הוא מרומם את זכר אבותיו המכובדים, והחכם המעולה אליהו פלקון. חכמים מעולים אלה מנהיגים היום את העיר צפת.²⁷⁴ ובעיר הקודש ירושלים פורחים אנשים חכמים וישרים מאוד, ובהם החכם ישראל בנימין, החכם דוד די קסירס והחכם שלמה חדידה.²⁷⁵ בסלוניקי ובקושטא, באפריקה ובאיטליה ובמקומות רבים בגרמניה ובפולין מצויים היום בחסדי ה' חכמים מצוינים, ובעיקר זכה דורנו לחכם המעולה האדון ר' אהרן אבן חיים, המתגורר היום במצרים, והוא חיבר ספרים מושלמים שהביאם בעצמו לדפוס בוונציה בשנים האחרונות, והם מראים את גודל חכמתו. ה' יתברך ישמור ויאדיר את כולם, ויקבץ את נדחי עם ישראל בארצנו הקדושה לשבח ולהלל את שמו הקדוש.

פרק כט

*בו ידון בכמה ספקות שהציגו למחבר שני מתנגדים
המתכחשים לאמתות התורה שבעל־פה
ובמה שהשיב להם*

בטוח אני שידורנו אותי על האריכות היתרה שבה תיארתי את סדר חכמינו ודנתי בו, מימי עזרא ועד לימינו. הנחנו ארבעים ותשעה דורות, שהם אלף תשע מאות שבעים ושש שנים, כלומר ארבע מאות ועשרים שנים שבהן עמד הבית השני ואלף חמש מאות חמישים ושש שנים שחלפו מעת חורבנו ותחילת גלותנו ועד לשנה זו, ה'שפ"ח לבריאת העולם. ואף כי חששתי שיאמרו עלי שמאריך אני, ביקשתי

²⁷⁴ לתולדות החכמים בצפת עיין: א' דוד, עלייה והתיישבות בארץ ישראל במאה ה־ט"ז, ירושלים תשנ"ג, עמ' 151 ואילך.

²⁷⁵ לתולדות החכמים בירושלים עיין שם.

להאריך בדבר במחשבה תחילה ולדון בהרחבה בסדר חכמינו ושופטינו, מה שהיה עיקר כוונתנו, במטרה להראות שכולם הותירו לנו הוכחות אמתיות וגלעד מושלם בספרי העיון המלומדים שחיברו לתהילת ה' יתברך ולביאור תורתו הקדושה, ובכך [ביקשת] להגן על האמת ולרומם את הספרות המשובחת. ואם כי הזכרנו רבים מחכמינו וחיבוריהם, אין זה אפילו החלק העשירי ממה שאפשר היה לומר בנושא זה, ואנו משמיטים כדי למנוע טרחה מהקורא הטוב. בחסדי האל תמיד היו בישראל אנשים בעלי שכל רב ודק שמעיסוקם בלימוד מתמיד ומפורט הגיעו להישגים נפלאים מעבר ליכולתם הטבעית ולעמלם, [וזאת] בסיוע ה', הבורא האמתי של החכמה והתבונה, שאותן הם לומדים. ובהיות הדבר נכון מתקבלים חיבוריהם וספריהם על-ידי כל ישראל שכן הם מכוונים לאמת תורתנו הקדושה ולדברי נביאינו. ויחד עם זאת יש להם הערכה מעטה מצד כמה אנשים מבני עמנו המתעקשים לומר בעזות מצח שאין ראוי לציית לחכמי ישראל ולא לדבריהם, ושהתורה הקדושה כמות שהיא יכולה להיות מובנת בקלות על-ידי העולם כולו. חושבני שהוכחתי בשבעת העיקרים שדנתי בהם באריכות בחלק הראשון של ה'נומולוגיה' את הצורך בתורה שבעל-פה ושבלעדיה אין אנו יכולים בשום אופן להבין בשלמות את האמת של כתבי הקודש. דנתי עוד בהרחבה, בחלק השני הזה, בקבלת משה רבנו וכל שאר הנביאים, השופטים והחכמים שירשוהו בהנהגה, בלימוד ובהוראה. ודנתי גם בסדר החכמים ובהשתלשלותו. ובטוחני שעל-ידי קריאת חיבור זה בתשומת לב ראויה וברוח טהורה נכונה, המתכחשים לאמת יקבלוה, והמקבלים והמאשרים אותה ידבקו בה, כי באמת הכחשת דעת חכמינו האמתית אינה נובעת אלא ממיעוט הלימוד ומרוב גאוה ואפילו שחצנות – רגשות המנוגדים למידות שהם מתקשטים בהן, לאמור: חכמה, לימוד ממושך, ענווה שלמה והכרה אמתית בגדולה הבלתי מושגת של תורתנו הקדושה.

בשנת ה'שע"ה, בהיותי באיטליה, באו לראותני שניים ממתנגדינו²⁷⁶ (ואיני מוצא להם שם ראוי יותר, שהרי הם מתנגדים לאמת שכל ישראל מחזיקים בה). ואני השתדלתי להבין מן היסוד על מה הם ביססו את דבריהם, כדי שבהיודע המחלה אפשר יהיה לתת את התרופה המתאימה. אחד מהם התקצף ואמר לי שאינו מאמין בדברי חכמינו שיעקב אבינו היה בן שבעים ושבע שנים בעת היכנסו לבית חותנו לבן ובן שמונים וארבע בעת שנשא את שתי בנותיו, ומניין ידעו שכן היה? כך אמר לי עלוב זה בגובה לב, בהותירו אותי תמה על קוצר דעתו. שאלתיו אם ידע

276 י' זנה ניסה להוכיח שהמדובר באוריאל דה קוסטה וכדוד פראר, שנודמנו יחד לוונציה והתווכחו שם עם מחברנו. דומה שזיהוי זה בטעות יסודו ואין מי שיוכל כיום לקבל זאת. ראה במאמרים הנזכרים לעיל במבוא, הערה 19.